

INVESTITSION KORXONALARNING IQTISODIY SALOHIYATINI OSHIRISH VA ULAR FAOLIYATINI QO‘LLAB-QUVVATLASHNING ISTIQBOLLI YO‘LLARI

*Ergashev Alijon Hojimamatovich,
PhD, dotsent,
Farg‘ona davlat universiteti,
alijon.ergashev@bk.ru,
+998906302100*

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada, investitsiya faoliyatining mamlakat iqtisodiyoti uchun muhimligi va korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi. Maqolada, investitsion korxonalarining salohiyatini oshirish uchun zarur bo‘lgan iqtisodiy, huquqiy, moliyaviy va infratuzilma sharoitlari keltiriladi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalar va boshqaruv uslublarining investitsiya faoliyatiga ta’siri, shuningdek, davlatning investitsiya muhiti va qo‘llab-quvvatlash siyosati muhokama qilinadi.*

Bundan tashqari, maqolada investitsiya muhitini yaxshilash, xususiy va davlat sektorining hamkorligini rivojlantirish, korxonalarni yanada samarali boshqarish va ularga zarur moliyaviy resurslarni taqdim etishning ahamiyati ta’kidlanadi. Boshqa tomondan, istiqbolli tarmoqlarga, jumladan, yuqori texnologiyalar, qishloq xo‘jaligi, ekologik barqarorlik va raqamli iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishning afzalliklari keltirilgan. Maqolada investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish, korxonalar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va iqtisodiy salohiyatni oshirish uchun amalga oshirilishi kerak bo‘lgan kompleks chora-tadbirlar va strategiyalar taklif etiladi. Bu maqola investitsion faoliyatni rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni taqdim etadi.

***Kalit so‘zlar:** инвестициялар, инновацион ёндашувлар, инвестицион фаолият, саноат корхоналари, иқтисодий салоҳият, реал сектор*

I. KIRISH

Investitsion korxonalar iqtisodiyotning poydevorini tashkil etuvchi muhim tarkibiy qismlar bo‘lib, ularning samarali faoliyat yuritishi milliy rivojlanishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mamlakatda investitsiya muhitini yaxshilash, investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularni qo‘llab-quvvatlash muhim masalalardan biridir.

Investitsion korxonalar har bir mamlakat iqtisodiy tizimining ajralmas qismidir. Ular nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini rivojlantirish, balki yangi ish o‘rinlarini yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shunday qilib, investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash davlatning iqtisodiy siyosatining eng dolzarb vazifalaridan biridir. Bugungi global iqtisodiyotda investitsion faoliyatni muvaffaqiyatli boshqarish, yangi investitsiyalarni jalb qilish va ular orqali tarmoqlarni rivojlantirish mamlakatlarning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshiradi.

Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va faoliyatini qo‘llab-quvvatlashning istiqbolli yo‘llari mamlakatlar o‘rtasida nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ijtimoiy va ekologik barqaror rivojlanishni ta’minlashga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, davlatning investitsiya siyosati, moliyaviy tizimni yaxshilash,

huquqiy infratuzilmani takomillashtirish va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish kabi omillarni hisobga olish zarur.

Ushbu maqolada investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashning istiqbolli yo‘llari, shuningdek, bu yo‘llar orqali mamlakat iqtisodiyotining barqaror va samarali rivojlanishini ta‘minlashga doir takliflar keltiriladi.

II. METODOLOGIYA

Jahonda turli mintaqalar iqtisodiyotini rivojlanishida investitsiyalarga bo‘lgan talab va taklif o‘rtasidagi nomutanosiblik, investitsiyalar oqimining taraqqiy etgan mamlakatlardan rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga yo‘nalishi tendensiyalariga ega bo‘lib bormoqda. Natijada rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarning ulushi oshib bormoqda.

O‘z navbatida, investitsiyalar samaradorligini oshirish bilan bog‘liq ko‘plab muammolar mavjudligi investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarishni takomillashtirish zaruratini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo‘lib qolmoqda. Xalqaro amaliyotda kompaniyalar tomonidan investitsion qarorlar qabul qilishda investitsion samaradorlikni baholash, baholash mexanizmini to‘g‘ri tanlay olish, investitsion loyihalarni boshqarishga alohida e‘tibor berilgan. Kompaniyalar kapital tuzilmasini optimal shakllantirish, kapital bahosini minimallashtirish hamda moliyaviy barqarorlikni belgilangan normativlar asosida ta‘minlash masalalarini kompleks tarzda o‘rganilmaganligi va bu borada chuqur ilmiy-tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda. Shuningdek, investitsion faoliyat samaradorligini baholash mazkur yo‘nalishda strategik boshqaruv jarayonini tashkil etish, investitsion risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish dolzarb masalalar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida «...iqtisodiy o‘shishga, avvalo, raqobatdosh sanoat zanjirlarini yaratish hamda bunday loyihalarga investitsiyalarni ko‘paytirish orqali erishiladi» ... «Shu bilan birga, investitsiya siyosatini yuritishda davlat ishtirokini pasaytirib, xususiy va to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ulushini oshirish kerak», - deb ta‘kidlanishi masalaga yanada oydinlik kiritadi. [2] Chunki iqtisodiy o‘shishga investitsiyalar orqali erishish hamda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ulushini oshirishda mamlakat va uning hududlarida investitsion muhit jozibadorligini yanada yaxshilash hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu esa, o‘z navbatida, xorijiy investitsiyalarni jalb etishda hududiy investitsiya siyosati va uni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishi zarurligini ko‘rsatadi.

Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashning istiqbolli yo‘llarini tahlil qilishda turli metodologik yondashuvlardan foydalanilgan. Ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

1. Tahliliy-metodologik yondashuv. Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashning turli jihatlarini tizimli tahlil asosida o‘rganiladi. Bu yondashuv orqali investitsiya faoliyatining ta‘sirini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish kontekstida tahlil qilish, asosiy muammolarni aniqlash va ularni hal qilish bo‘yicha istiqbolli yo‘llarni ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi.

Tahliliy metod orqali investitsion korxonalarining iqtisodiy samaradorligi, investitsiya muhitining rivojlanishi va shu bilan bog'liq omillarni chuqur o'rganish rejalashtirilgan.

2. Komparativ tahlil. Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish bo'yicha mavjud tajribalarni solishtirish metodidan ham foydalaniladi. Bu metod orqali turli mamlakatlarning investitsiya strategiyalari, ularning samaradorligi va o'zgarishlarni qabul qilishning darajasi tahlil qilinadi. Solishtirish orqali, o'zaro taqqoslanadigan omillar va usullar asosida, mamlakatlarga mos investitsion siyosat va amaliyotlar ishlab chiqiladi.

3. Statistik tahlil. Investitsion faoliyatning samaradorligini o'lchashda statistik metodlardan foydalaniladi. Investitsion korxonalarining daromadlari, ishlab chiqarish hajmi, eksport hajmi kabi iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida tahlil olib boriladi. Statistik tahlil yordamida investitsiyalarning iqtisodiy salohiyatga ta'siri va ularning o'sish sur'atlari aniqlanadi. Shu bilan birga, investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishga olib keluvchi omillarni aniqlash uchun ma'lumotlar to'plami yig'iladi.

4. Ekspert baholash metodlari. Maqolada ekspertlar va soha mutaxassislarining fikrlari ham e'tiborga olinadi. Ekspert baholash metodlari orqali investitsion korxonalarining rivojlanishidagi asosiy muammolar va istiqbolli yo'llar aniqlanadi. Bu metod korxonalar va davlat organlari o'rtasida samarali hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

5. Prognozlash metodlari. Investitsiya faoliyatining kelgusi rivojlanishini prognozlash uchun matematik modellashtirish va analitik metodlardan foydalaniladi. Ushbu metodlar investitsion korxonalarining salohiyatini oshirish bo'yicha qabul qilinadigan chora-tadbirlarning ijobiy va salbiy ta'sirlarini oldindan prognozlashga yordam beradi. Prognozlar orqali, investitsiya muhitining o'zgarishlariga qanday moslashish kerakligini aniqlash mumkin.

III. ADABIYOTLAR SHARHI

Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlashning istiqbolli yo'llari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va ilmiy adabiyotlar ko'plab nazariy va amaliy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ushbu adabiyotlar sharhi orqali, investitsion korxonalarining samarali faoliyatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan asosiy omillar va istiqbolli yo'llar tahlil qilinadi.

Investitsion korxonalarining samarali faoliyatini ta'minlashda investitsiya muhitining barqarorligi muhim ahamiyatga ega. Aghion P. va Howitt P. (2009) o'zlarining ilmiy ishlarida innovatsiyalarni rivojlantirish orqali investitsiyalarni jalb qilishning ahamiyatini ta'kidlaydilar [4]. Ularning fikricha, innovatsiyalar va texnologik yangiliklar orqali investitsiyalarni oshirish korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishning asosiy mexanizmidir. Shuningdek, Samuelson P.A. va Nordhaus W.D. (2010) investitsiya siyosatining barqarorligini ta'minlash, shuningdek, yuridik va moliyaviy tizimlarni mustahkamlash orqali investitsiyalarni samarali yo'naltirish zarurligini ko'rsatadilar. [15]

O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishida investitsiya muhiti va investitsiya siyosati alohida o'rin tutadi. Raxmonov B.A. (2017) o'zining "Investitsiya va innovatsiyalar" asarida investitsiya muhiti va uning iqtisodiyotga ta'siri haqida batafsil

ma'lumot beradi. Raxmonov investitsion muhitning rivojlanishini davlat siyosatiga alohida e'tibor qaratish orqali kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi. [12] Uning fikricha, yuridik, moliyaviy va boshqaruv tizimlarining barqarorligi investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Rosenbaum M. va Pearl J. (2009) investitsion korxonalariga mablag' jalb qilishda moliyaviy va huquqiy tizimning ahamiyatini ko'rsatadilar. Ularning fikricha, samarali investitsiya strategiyalari uchun soliq imtiyozlari va boshqa moliyaviy rag'batlantirishlar muhim omil bo'lib xizmat qiladi. [13] Brealey R.A., Myers S.C., va Allen F. (2011) investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonini moliyaviy va huquqiy tizimlar bilan moslashtirishni tavsiya qiladilar. [5] Bu esa, o'z navbatida, investitsiyalarni yanada samarali va xavfsiz yo'naltirishga imkon beradi.

Abdurahmonov S.A. (2013) o'zining "Investitsiyalarni boshqarish" asarida investitsiyalarning samarali boshqaruvi uchun zarur bo'lgan huquqiy va moliyaviy asoslarni tahlil qiladi. [3] U investitsiyalarni samarali yo'naltirish va boshqarish uchun shaffof yuridik muhit va soliq imtiyozlarini taqdim etishni taklif qiladi. Muallif investitsion korxonalarining faoliyatini qo'llab-quvvatlashda moliyaviy tizimni takomillashtirish va yangi iqtisodiy mexanizmlar yaratish zarurligini ta'kidlaydi.

Schumpeter J.A. (1942) o'zining mashhur "Ijodiy Buhron" asarida iqtisodiy salohiyatni oshirishda innovatsiyalar va texnologik rivojlanishning o'rini ta'kidlaydi. [20] Innovatsion jarayonlar orqali yangi texnologiyalarni joriy etish nafaqat ishlab chiqarishni optimallashtirish, balki iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Porter M.E. (1990) investitsiya strategiyalarini shakllantirishda raqobatbardoshlikni kuchaytirishga yo'naltirilgan innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash zarurligini aytadi. [11] U yuqori texnologiyalar va ilmiy ishlanmalarga sarmoya kiritishni, o'z navbatida, mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirish uchun zarur deb hisoblaydi.

Toshpulatov N.S. (2015) "Innovatsion iqtisodiyot va investitsiyalar" asarida texnologik rivojlanish va innovatsiyalar orqali investitsiyalarni oshirishning ahamiyatini ko'rsatadi. [17] U innovatsion jarayonlarni rivojlantirish orqali investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash imkoniyatlarini o'rganadi. Uning fikricha, texnologik yangiliklar va innovatsion tashabbuslar orqali korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishga erishish mumkin.

Yashil iqtisodiyot va ekologik barqarorlik masalalari so'nggi yillarda investitsion strategiyalarni shakllantirishda muhim o'rin egalladi. Stern N. (2007) ekologik o'zgarishlarni kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun investitsiyalarni yashil texnologiyalar va energiya samaradorligini oshirishga yo'naltirish zarurligini ta'kidlaydi. [16] Unga ko'ra, ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirish, o'z navbatida, investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Yashil iqtisodiyot va ekologik barqarorlik masalalari ham bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotida muhim o'rin egallaydi. Mirkhonov A.A. (2019) "Ekologik investitsiyalar va barqaror rivojlanish" asarida ekologik toza texnologiyalarga investitsiyalarni jalb qilish zarurligini ta'kidlaydi. [9] Mirkhonov ekologik barqaror rivojlanish uchun yashil texnologiyalarga bo'lgan talabni oshirish va atrof-muhitni

muhofaza qilishga qaratilgan investitsiyalarga alohida e'tibor berish zarurligini ta'kidlashadi.

Zengler T. (2004) investitsion tarmoqlarni diversifikatsiya qilish, ya'ni yangi va istiqbolli tarmoqlarga investitsiyalarni yo'naltirishning ahamiyatini ta'kidlaydi. [6] Bu yondashuv mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlaydi va iqtisodiy risklarni kamaytiradi. Shuningdek, Krugman P. (1991) global iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni oshirish uchun yuqori texnologiyali tarmoqlarga sarmoya kiritish zarurligini aytadi. [7] Bu fikrlarni D.C. (1990) o'zining institutsional nazariyasida qo'llab-quvvatlaydi, chunki u davlatning investitsiya infratuzilmasini kuchaytirish va innovatsion tizimlarni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. [10].

Xolmatov M.Sh. (2018) "Investitsiyalar va iqtisodiy diversifikatsiya" asarida investitsion tarmoqlarni diversifikatsiya qilish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. [18] Xolmatov, ayniqsa, O'zbekistonning qishloq xo'jaligi va sanoat tarmoqlarida investitsion tarmoqlarni kengaytirish va yangilarini rivojlantirishni o'rganadi. Uning fikriga ko'ra, tarmoqlarni diversifikatsiya qilish mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlaydi va yangi ish o'rinlarini yaratadi.

Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlashning istiqbolli yo'llari turli jihatlarni, jumladan, innovatsiyalarni rivojlantirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash, moliyaviy va huquqiy tizimni mustahkamlash, va investitsion tarmoqlarni diversifikatsiya qilishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, investitsion siyosatning barqarorligi va yuridik infratuzilmaning mustahkamligi ham muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi adabiyotlarda ko'rsatilganidek, investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlashning istiqbolli yo'llari O'zbekistonda moliyaviy va huquqiy tizimlarni takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va investitsion tarmoqlarni diversifikatsiya qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuvlar mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish va barqaror o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi. Adabiyotlar orqali investitsion korxonalarining samarali faoliyatini ta'minlash uchun kompleks yondashuv zarurligi ko'rsatilgan.

IV. NATIJALAR

Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish uchun avvalo, moliyaviy tizimni mustahkamlash zarur. Xususiy va davlat sektorlari o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, investitsiyalarga qulay soliq imtiyozlari va kredit shart-sharoitlarini yaratish, xususiy sektorga moliyaviy resurslarni taqdim etish lozim. Shuningdek, investitsiyalarni jalb qilish uchun huquqiy tizimni takomillashtirish, shaffoflikni oshirish, va qonunlarning zamon talablariga moslashishi talab etiladi.

Investitsion korxonalarining samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish katta ahamiyatga ega. [19] Raqqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish tizimlari ishlab chiqarishni yanada samarali qilish imkoniyatini yaratadi. Innovatsiyalarni rivojlantirish uchun ilmiy tadqiqotlar va texnologik startaplar uchun qo'llab-quvvatlash dasturlarini yaratish muhimdir. Bu

orqali korxonalar nafaqat milliy, balki xalqaro bozorga ham muvaffaqiyatli kirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Bugungi kunda ekologik barqarorlik va yashil iqtisodiyotga o‘tish investitsion strategiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Investitsiya faoliyatini ekologik jihatdan toza texnologiyalar va energiya samaradorligini oshirishga yo‘naltirish, shuningdek, tabiiy resurslarni iqtisodiy foyda olish bilan muvozanatlashgan holda boshqarish zarur. Bu yo‘nalish, nafaqat iqtisodiy o‘tish, balki jamiyatning ijtimoiy mas’uliyatini oshiradi.

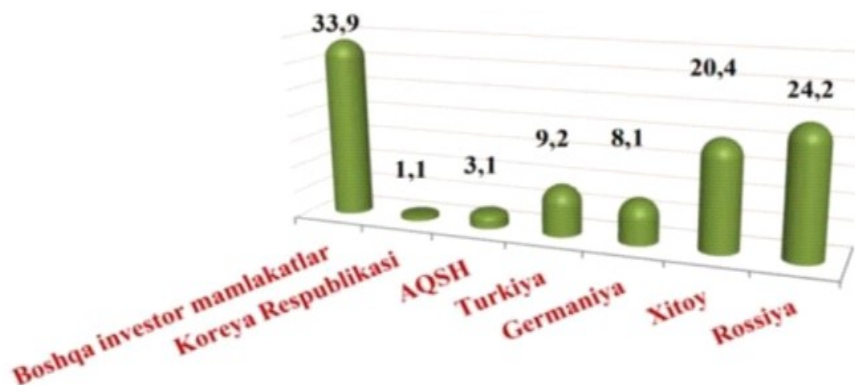
Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish uchun yangi va istiqbolli tarmoqlarga investitsiyalarni jalb qilish zarur. Yuqori texnologiyalar, qishloq xo‘jaligi, ekologik barqarorlik va raqamli iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish orqali nafaqat yangi ish o‘rinlari yaratish, balki mamlakatni global raqobatda kuchaytirish mumkin. Bu borada, davlat tomonidan investitsiya infratuzilmasini rivojlantirish va innovatsion tizimlarni yaratish muhim o‘rin tutadi.

Buguni kunda jahon amaliyotida xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning turli shakllari mavjud bo‘lib, eng ommabop shakllari sifatida: xorijiy sarmoya ishtirokida korxonalar tashkil qilish; mutlaq boshqa davlatga tegishli sarmoya asosida korxonalar ochish; erkin yoki maxsus iqtisodiy zonalar va offshor zonalarni tashkil qilish va ular faoliyatini rivojlantirish; mamlakat rezidentlari tomonidan emissiya qilingan qimmatli qog‘ozlarni olish; konsortsium, kontsessiya va alyanslar; xalqaro lizingni rivojlantirish; yer va boshqa tabiiy resurslarga egalik qilish va ulardan foydalanish huquqini olish; barcha turdagi mulkiy va nomulkiy huquqlarini olish; xalqaro franchayzingni rivojlantirish; davlatxususiy sherikligini rivojlantirish, maxsus investitsiya dasturlarini joriy qilish va hkz.

Aytish lozimki, bevosita xorijiy investitsiyalarni iqtisodiyotga jalb qilish ilg‘or ishlab chiqarishni zamonaviy, yangi uskuna, texnologiya bilan jihozlash, nou-xau va malakaviy ishchi kuchiga ega bo‘lish, ish tajribasini o‘rganish, yangi ish joylarini tashkil qilish, mahalliy bozorni sifatli mahsulotlar bilan to‘ldirish, eksport salohiyatini oshirish, milliy iqtisodiyotning jahon xo‘jaligiga integratsiyalashuvi imkoniyatlarini beradi. Shuning uchun ham mamlakatimizda xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish va xorijiy investorlarni qo‘llab-quvvatlash bir qator islohatlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Istiqlol yillarida O‘zbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali zamonaviy texnologiyalar asosida tovarlarni ishlab chiqaruvchi korxonalarini tashkil etish bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan uzoq muddatli kapital qo‘yilmalar uchun barcha qulay shart-sharoitlar yaratildi. Shu bilan birgalikda, iqtisodiy islohotlar davrida investitsion va tadbirkorlik faoliyatining huquqiy asoslari takomillashib bormoqda.

Amaldagi qonunchilikka muvofiq, 2018 yil 1 sentyabrdan xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar ustav fondidagi xorijiy investitsiyalar ulushining eng kam miqdori 30 foizdan 15 foizga kamaytirildi hamda shu turdagi korxonalar ustav fondining eng kam miqdori 600 mln. so‘mdan 400 mln. so‘mgacha kamaytirildi. [1]

Bunday holat mamlakatda qo‘shma korxonalar sonining ko‘payishiga imkon yaratdi. Biroq, ushbu davrgacha xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar ustav fondidagi xorijiy investitsiyalar ulushining eng kam miqdori 30 foiz qilib belgilanganligi xorijiy investitsiyalarni jalb qilish ko‘lamiga salbiy ta‘sir ko‘rsatdi.

3.9-rasm. Investor mamlakatlar bo‘yicha to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, jamiga nisbatan foizda [8]

Asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan xorijiy investitsiyalarning asosiy qismi ya’ni 61,9 foiz i to‘rtta investor mamlakat hissasiga to‘g‘ri keladi: Rossiya - 24,2 foiz, Xitoy - 20,4 foiz, Germaniya - 8,1 foiz va Turkiya - 9,2 foizni tashkil etgan. Investitsion siyosat birinchi navbatda investitsion muhitning sub’yektiv tashkil etuvchilariga ta’sir etadi. Investitsion muhitni yaxshilashga qaratilgan investitsion siyosat yo‘nalishlari ichida quyidagilarni alohida ko‘rsatish lozim:

- mamlakat va chet el investorlari uchun qulay mexanizm yaratish;
- kapital mablag‘lar samaradorligini oshirish;
- investitsion faoliyat bilan shug‘ullanishdagi risk darajasini minimallashtirish.

Investitsion siyosat oxir-oqibatda mamlakatni barqaror ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishi hamda aholi turmush darjasini oshirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Darhaqiqat, xorijiy investorning keyingi qiziqishlari qo‘yilgan kapitalning qoplanish muddati, investitsiyalarning kapitallashuv jarayonlari, tomonlar ulushlari va foydaning bo‘linishi, shuningdek, mamlakatdagi bozor iqtisodiyoti munosabatlarining kechishi va bunga xalqaro tashkilotlarning munosabatlari masalalariga e’tibor qaratiladi.

Investitsion korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashning istiqbolli yo‘llari mamlakat iqtisodiyotini yanada rivojlantirishga yordam beradi. Moliyaviy va huquqiy tizimni takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ekologik barqarorlikka e’tibor qaratish va yangi tarmoqlarga investitsiyalarni jalb qilish orqali investitsion korxonalarining samaradorligini oshirish mumkin. Shu tarzda amalga oshirilgan chora-tadbirlar, mamlakatning iqtisodiy mustahkamligini ta’minlab, xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini oshiradi.

V. MUHOKAMA

Davlat investitsiya siyosati quyidagi tarkibiy tuzilishga ega bo‘lib, o‘z ichiga quyidagi strategik tadbirlarni qamrab oladi:

- davlatning muhim iqtisodiy ko‘rsatkichlarini prognozlashtirish;
- iqtisodiyot tarmoqlarida moliyaviy siyosatni belgilash;
- davlat va investor o‘rtasidagi munosabatlarni me’yoriy tartibga solish;
- investitsion tovarlarni xarib qilish bo‘icha davlat byurtmalarini shakllantirish.

Davlat investitsiya siyosatini amalga oshirish mexanizmlari uyidagilarni o'zida aks ettiradi [14]:

1. Muayyan maqsadga erishishga qaratilgan yo'l xaritasi (investitsiya faoliyatida yechimini kutayotgan boshqaruv vazifalari). Investitsiya siyosatini amalga oshirish muddatlarini, mas'ullarini, moliyalashtirish manbalari va usullarini o'zida aks ettiruvchi kontseptsiyalar ishlab chiqish.

2. Investitsiya siyosatini amalga oshiruvchi muayyan hokimiyat organlarini belgilab olish. Shuningdek, investitsiya siyosatini amalga oshiruvchi mas'ul organlarning o'zaro munosabat tartiblari va vakolatlarini belgilash.

3. Investitsiya siyosati vazifalarini amalga oshirish uchun muljallangan davlat resurslari hajmini belgilash. Investitsiyalarni jalb qilish uchun qo'lay investitsion mo'hiyatini shakllantirish (investitsion bozorni ta'minlash uchun infrastrukturani yaratish).

4. Investitsiya siyosatini amalga oshirish yuzasidan nazoratlar o'tkazish.

5. Davlat va mahalliy byudjetdan foydalanish qoidalarini o'zida aks ettiruvchi zarur bo'lgan normativ-huquqiy bazani yaratish.

Umuman olganda, O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik sub'yektlari standart soliq rejimi yoki maxsus soliq rejimi bo'yicha soliq to'laydilar.

Standart soliq rejimi soliq turlarini to'lashni nazarda tutadi, jumladan:

1. Korporativ daromad solig'i (KDS), shu jumladan ushlab qolinadigan soliq;

2. Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), shu jumladan import qilingan tovarlarga xizmatlar uchun QQS;

3. Shaxsiy daromad solig'i (ShDS);

4. Ijtimoiy soliq (IS);

5. Mol-mulk solig'i;

6. Yer solig'i;

7. Suvdan foydalanish solig'i;

8. Aksiz solig'i;

9. Yer osti boyliklaridan foydalanishga solinadigan soliq.

Tegishli qonun hujjatlarida ayrim majburiyatlar va to'lovlar ham belgilanishi mumkin. Soliq kodeksining 21-bo'limiga binoan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilgan holda tashkil etilgan va tovarlar (xizmatlar) ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yuridik shaxslarga yer solig'i, mulk solig'i va suvdan foydalanish solig'idan ozod qilish shaklidagi soliq imtiyozlari beriladi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etuvchi sub'yektlarga ma'lum muddatga soliq imtiyozlari beriladi, ular investitsiyalar miqdoriga qarab o'zgaradi: 300 000 AQSh dollaridan 3 mln AQSh dollarigacha - 3 yil muddatga; 3 million dollardan ortiq 10 million dollargacha - 5 yil muddatga; 10 million AQSh dollaridan ortiq - 7 yil muddatga.

Yuqoridagi soliq imtiyozlari quyidagi shartlar cheklanmagan holda beriladi: korxonalar tasdiqlangan ro'yxat bo'yicha (<https://www.lex.uz/acts/561818>) mahsulot ishlab chiqarishga yoki ayrim sohalarda xizmatlarga ishlarni bajarishga ixtisoslashgan bo'lishi kerak; korxonalar Toshkent viloyati va Toshkent shahridan tashqari,

O‘zbekistonning istalgan shahar yoki qishloq aholi punktlarida joylashgan (sayohat va chiqindilarni qayta ishlash xizmatlarini ko‘rsatuvchi kompaniyalar bundan mustasno); O‘zbekiston Respublikasi bunday xorijiy investitsiyalar uchun suveren kafolatlar bermaydi; yuridik shaxslarning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) xorijiy ishtirokchilarning ulushi kamida 33 foizni, aksiyadorlik jamiyatlari uchun esa 15 foizdan kam emas; investitsiyalar qattiq valyutada yoki yangi zamonaviy texnologik uskunalarda amalga oshirilishi kerak va tegishli soliq tejashining kamida 50% korxonalarini yanada rivojlantirish uchun qayta investitsiya qilinishi kerak.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar soliq qonunchiligida nazarda tutilgan boshqa soliq imtiyozlaridan foydalanish huquqiga ega. Yangi Soliq kodeksida soliq imtiyozlari odatda faqat Soliq kodeksi bilan ta‘minlanishi ko‘zda tutilgan. Biroq, QQS, aksiz va yer osti bo‘yliklaridan tashqari ayrim soliqlar bo‘yicha imtiyozlar O‘zbekiston Prezidenti tomonidan faqat belgilangan soliq stavkasini pasaytirish shaklida berilishi mumkin, lekin 50% dan oshmasligi kerak. Yangi Soliq kodeksi, shuningdek, soliq imtiyozlarini individuallashtirish mumkin emasligini aniq ko‘rsatib turibdi (ilgari yirik investitsiya loyihalariga individual soliq imtiyozlari berilardi). Soliq kodeksining 75-moddasida belgilanganidek, ayrim soliqlar bo‘yicha soliq imtiyozlari, QQS bundan mustasno, ishlab chiqarilgan va sotilgan tovarlar uchun aksiz solig‘i, yer osti bo‘yliklaridan foydalanish solig‘i O‘zbekiston Prezidentining qarorlari bilan faqat stavkalarini pasaytirish shaklida berilishi mumkin. (50%gacha) 3 yildan oshmagan muddatga. Qo‘shimcha soliq imtiyozlari xorijiy investor tomonidan O‘zbekiston Respublikasi hukumati bilan tuzilgan O‘zbekistonning investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risidagi qonuniga muvofiq tuzilgan Investitsiya shartnomasi bo‘yicha berilishi mumkin.

Bundan tashqari, yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek, maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilari, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etuvchi sub‘yektlar va boshqalar uchun ma‘lum soliq imtiyozlarini berishni nazarda tutuvchi maxsus soliq rejimi mavjud.

VI. XULOSALAR

So‘nggi yillarda tashqi savdo sohasida eksport salohiyatini kuchaytirish, bo‘jxona ma‘muriyatchiligini takomillashtirish, shuningdek, tadbirkorlik sub‘yektlarini tashqi savdo faoliyatini rag‘batlantirishning samarali tizimini yaratishga qaratilgan bir qator tarkibiy islohotlar amalga oshirildi. Shunday qilib, mahalliy mahsulotlar eksportini rag‘batlantirish maqsadida, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 24 maydagi qaroriga muvofiq, eksportdan oldingi kreditlar bo‘yicha foizli xarajatlarni qoplash uchun eksport qiluvchi korxonalarga subsidiyalar va kompensatsiyalar beriladi.

Shuningdek, yuqorida qayd etilgan Qarorga muvofiq, hisobot davri oxirida tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotishdan tushgan umumiy daromadda tayyor mahsulot eksportining ulushi 50 foizdan ortiq bo‘lgan yuridik shaxslar, shu jumladan Komissar (agent) orqali, iltimosiga binoan, ishlab chiqarishda ishlatiladigan xom ashyo, butlovchi buyumlar va materiallarni import qilish uchun bo‘jxona deklaratsiyasi qabul

qilingan kundan boshlab 120 kungacha qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lashni kechiktirish mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda PKM-826-sonli qarori (<https://lex.uz/docs/5201216>) Investitsiyalar vazirligi huzuridagi Eksportni ilgari surish agentligining moddiy yordam berish tartibini tasdiqladi. Tashqi savdo eksportchi tashkilotlarga mamlakatda ham, chet elda ham xalqaro standartlashtirish va sertifikatlashtirish tizimini joriy etish, milliy mahsulotlarni xorijiy vakolatli organlarda ro‘yxatdan o‘tkazish, ko‘rgazma stendlarini yaratish hamda xalqaro ko‘rgazma va yarmarkalarda, taqdimotlarda ishtirok etish bilan bog‘liq xarajatlarni qoplash uchun reklama kampaniyalari, shu jumladan an‘anaviy reklama va xalqaro tanlov va tanlovlarda ishtirok etish.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo‘yicha xalqaro tajribalarga tayangan holda jadallashtirilgan investitsiya siyosatini yuritgan holda mamlakatimiz investitsion jozibadorlikni oshirish hamda xorijiy investorlarni mamlakatimizdagi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash kerak. Shuningdek, mamlakatimizda biznes yuritish uchun yaratigan shart-sharoitlar va huquqiy kafolatlar to‘g‘risida xorijiy investorlarni keng xabardor qilish maqsadida xalqaro anjumanlar va investitsion forumlar tashkil etishni jadallashtirish zarur. Ushbu maqsadda videoroliklar tayyorlash, maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish ishlarini yanada jadallashtirish, ushbu zonalarga yirik strategik investorlarni jalb qilish, O‘zbekistonning xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini mustahkamlash talab etiladi [14].

O‘zbekistonning investitsion siyosati, fikrimizcha quyidagilarga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak:

- respublika qonunchiligi kamchiliklarini bartaraf etishga;
- davlatning investitsion siyosati noizchilligini tekislashga;
- ortiqcha ishchi kuchiga ega bo‘lgan hududlarga investitsiyalarning ko‘plab to‘planishiga qulay shart-sharoit yaratadigan investitsion muhitni shakllantirishga;
- ijtimoiy masalalarni hal etishga;
- hududlardagi infratuzilmani rivojlantirishga.

O‘zbekiston Respublikasida investitsiya salohiyatini oshirish uchun viloyat hududlarining har biriga investitsiyalarni jalb qilish, investitsiya kiritish istagida bo‘lgan tadbirkorlik subyektlari uchun istiqbolli loyiha takliflarini taqdim etish, sifatli loyihalarni ishlab chiqish va ijrosini tizimli ta‘minlash, xorijiy sheriklar bilan o‘zaro manfaatli hamkorlik qilish, investorlar faoliyati uchun qulay shart-sharoit yaratib berish, investitsiyalarni jalb qilishga doir chora-tadbirlarni ishlab chiqish kerak bo‘ladi. Yildan-yilga yurtimizdagi investitsion muhitning yaxshilanayotganligi hamda aholining daromadlari oshgayotganligini yuqoridagi raqamlardan ham ko‘rishimiz mumkin.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya jarayonlarini tartibga solish yo‘nalishi va taqsimlanishini to‘g‘ri aniqlashning iqtisodiy asoslarini yaratish, ishlab chiqilgan siyosatni amalga oshirishga imkon yaratuvchi shart-sharoitni ta‘minlash investitsiya siyosatining muhim vazifalaridan biri bo‘lib, iqtisodiy o‘sishga aynan shu yo‘l bilan erishish mumkin.

VII. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 1 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida investitsiya muhitini tubdan yaxshilash choratadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5495-sonli Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. 29.12.2020. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>
3. Abdurahmonov S.A. Investitsiyalarni boshqarish. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2013
4. Aghion P., & Howitt P. The Economics of Growth. Cambridge, MA: MIT Press. 2009.
5. Brealey R.A., Myers S.C., & Allen F. Principles of Corporate Finance (10th ed.). New York: McGraw-Hill. 2011
6. Zengler T. The Case for Diversification of Investment Sectors. New York: Economic Press. 2004
7. Krugman P. Geography and Trade. Cambridge: MIT Press. 1991
8. Maxmudov S.B. Investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning noan‘anaviy usullarini takomillashtirish. “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy jurnali. №5, oktyabr, 2020 yil. 2 bet
9. Mirkhonov A.A. Ekologik investitsiyalar va barqaror rivojlanish. Toshkent: Iqtisodiyot. 2019
10. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. 1990
11. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. 1990
12. Raxmonov B.A. Investitsiya va innovatsiyalar. Toshkent: Iqtisodiyot. 2017
13. Rosenbaum M., & Pearl J. Causality: Models, Reasoning, and Inference (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. 2009
14. Rustamov D. Xorijiy investisiya ishtirokidagi korxonalarining boshqaruv tizimini takomillashtirish usullari. Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies Hosted online from Paris, France. 19 th January, 2023, Website: econferenceseries.com
15. Samuelson P.A., & Nordhaus W.D. Economics (19th ed.). New York: McGraw-Hill. 2010
16. Stern N. The Economics of Climate Change: The Stern Review. Cambridge: Cambridge University Press. 2007
17. Toshpulatov N.S. Innovatsion iqtisodiyot va investitsiyalar. Toshkent: Iqtisodiyot. 2015
18. Xolmatov M.Sh. Investitsiyalar va iqtisodiy diversifikatsiya. Toshkent: Iqtisodiyot. 2018
19. Эргашев А.Х. Приоритетные направления повышения роли инвестиций в реализации и модернизации комплексной программы промышленного развития страны. Тенденции развития мировой торговли в XXI веке, (2019). (pp. 424-427).

20. Schumpeter J.A. Capitalism, Socialism and Democracy. New York:
Harper & Row. 1942